

יהושע פרק ד – למבנה הפרק

עוקשי ציון

הבעייה

פרקים ג'-ד' ביהושע עוסקים בתיאור המעבר של בני ישראל בירדן מערבות מואב לערבות יריחו. בפרק עולים קשיים שונים, אך במסגרת המצומצמת של מאמר זה אין כוונתנו לעסוק במכלול הקשיים אלא בשאלת המבנה של הפרק. ההנחה היא שהבנת מבנה הפרק תתרום גם להתרת קשיים אחרים. המבנה מציב קושי במעקב אחרי סדר המאורעות. ביטוי לכך היא העובדה הבאה – סיפור מעבר הירדן מזמן לקורא שלושה סיומים של אותו מעבר בירדן:

סיום ראשון – סוף פרק ג': "וכל ישראל עברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן".

סיום שני – פרק ד', יא: "ויהי כאשר תם כל העם לעבר ויעבר ארון ה' והכהנים לפני העם".

סיום שלישי – פרק ד', טו-יז: "ויצו יהושע את הכהנים עלו מן הירדן...". אברכנאל שואל שאלה דומה בשאלתו השישית לפרק ג', אך זו עוסקת רק בחזרה של הסיום השני והשלישי: "השאלה השישית אחרי שזכר ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעבור ארון ה' וזכר אחריו העברת בני גד ובני ראובן, ואחריו 'ביום ההוא גדל ה' איך בא אחר כל זה ויאמר ה' אל יהושע לאמר צוה את הכהנים... ויעלו מן הירדן', והלא כבר נזכר שעלו?"

נסיונות לפתרונות יש אצל המפרשים השונים:

אברכנאל עונה לשאלה שלו באופן זה: החזרה על הסיום באה כדי להדגיש שהכהנים לא עלו מהנהר אלא בציווי מפורש של הקב"ה.

רש"י (ד', יא) בעקבות חז"ל מפרש, שהכהנים חזרו לאחוריהם אל הגדה המזרחית של הירדן, ולאחר שמי הירדן שבו לזרום, אירע נס לעיני העם והארון נשא את נושאו.

קויפמן מפרש בפרק ד פסוק א 'תאונה קלה' של שיבוש, ולדעתו הפסקא באמצע פסוק (המסומנת בפסוק זה) אולי רומזת לכך שיש כאן 'ספק' בנוסח,¹ שמא יש למקם

1 אחיטוב מפרש כך את הפסקא באמצע פסוק: "אחרי הרישא של הפסוק קבעו בעלי המסורה פסקא באמצע פסוק, אולי חששו שהרישא אינה מצטרפת יפה עם פקודת ה' על

את פס' ב-ג אחרי פס' ח בפרק ג', אך הוא מוסיף שניתן לישב את הספק על ידי ההנחה, שחל שיבוש קל בנוסח ושצריך להיות בפרק ד פסוק ב: 'קחו לכם מן העם שנים עשר האנשים וגו'' היינו האנשים שנבחרו כבר מן השבטים וזה תואם את הסגנון האליפטי של המקרא ואין כאן תוהו ובוהו. על הסיום השלישי הוא רק קובע בפסוק טז: "אין זה סיפור שני על יציאת הכהנים מן הירדן אלא המשך לפסוק יא" ואת החזרה הוא מסביר שבכל פסוק מודגש אספקט אחר של מצב הכהנים – קודם היו הכהנים חלק מן העם העובר ועתה מסופר על כך שבתנועתם הייתה תלויה זרימת הירדן.

זקוביץ (עולם התנ"ך) רואה בסיום השני כפילות – עולם התנך לפסוק יא כותב: "ראשית פסוק י"א כופלת לפסוק א', ואפשר שאינה אלא כפל גירסה בחילוף 'הגוי' ב'העם'". ועל האזכור הכפול של מעבר הכהנים בסיום השני והשלישי הוא כותב: "המשך הכתוב בדבר מעבר הכהנים מקדים את המאוחר, שכן בנושא זה ידובר בפסוקים טו-יח".

אחיטוב (מקרא לישראל) בפירושו לפסוק א רק קובע עובדה באשר לסיום הראשון: "אין לפרש שרק בתום העם לעבור את הירדן נצטוו יהושע על כך... רמז לזמן הפקודה ניתן למצוא בפסוק ג: 'סעו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים' מכאן שהכהנים כבר עומדים בירדן וה' יכול להצביע כביכול ליהושע ולומר: 'מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים', ובפסוק יא הוא מפרש את היחס בין הסיום השני לשלישי כיחס של פרט וכלל: "כאן נמסר העניין בקצרה ולהלן פסוקים טו-יח נתפרט". גם קיל (דעת מקרא) בסיכום הפירוש לפרק ד' מציע את הפירוש 'כלל ופרט'.

הצד השווה לכל הפרשנים, מסורתיים כחדשים, שהם קוראים את הפרק קריאה ליניארית ומנסים לתת פתרונות מקומיים לחזרות השונות.

הצעה לפתרון

במקום פתרון מקומי ננסה להלן להציע פתרון מבני כולל לפרק ד', ולקשר בין שני הפרקים. לצורך כך עמדנו את פרק ד' עימוד מחודש. העימוד כולל כותרת לפרק ושני טורים זה ליד זה באופן הבא:

הוצאת האבנים מהירדן (פס' א-ג) שזמנה קודם למעבר הירדן". ש' טלמון רואה בכלל בסיומן של פסקא באמצע פסקא הפניה להרחבות תוכניות של הכתוב במקום אחר במקרא או מחוצה לו. (במובן מצומצם תופס הדבר גם לפרק שלנו, יתכן שההפסקה רומזת להמשך קריאה במקום אחר, ראה כאן להלן). על משמעותה של 'פסקא באמצע פסוק ראה גם ע' טוב עמ' 42.

עוקשי ציון

(א) ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן פ

<p>(טו) ויאמר ה' אל יהושע לאמר: (טז) צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן: (יז) ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן: (יח) ויהי בעלות כעלות הכהנים נשאי ארון ברית ה' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו: (יט) והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו: (כ) ואת שתי עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל: (כא) ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה: (כב) והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה: (כג) אשר הוביש ה' אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה ה' אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו: (כד) למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא למען יראתם את ה' אלהיכם כל הימים: ס</p> <p>(א) ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש ה' את מי הירדן מפני בני ישראל עד עברנו עברם וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל: ס</p>	<p>ויאמר ה' אל יהושע לאמר: (ב) קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים איש אחד איש אחד משבט: (ג) וצו אותם לאמר שאו לכם מזה מתוך הירדן ממצב רגלי הכהנים הכין שתיים עשרה אבנים והעברתם אותם עמכם והנחתם אותם במלון אשר תלינו בו הלילה: ס (ד) ויקרא יהושע אל שנים העשר איש אשר הכין מבני ישראל איש אחד איש אחד משבט: (ה) ויאמר להם יהושע עברו לפני ארון ה' אלהיכם אל תוך הירדן והרימו לכם איש אבן אחת על שכמו למספר שבטי בני ישראל: (ו) למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם: (ז) ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית ה' בעברו בירדן נכרתו מי הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם: (ח) ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה יהושע וישאו שתי עשרה אבנים מתוך הירדן כאשר דבר ה' אל יהושע למספר שבטי בני ישראל ויעברום עמם אל המלון וינחרום שם: (ט) ושתיים עשרה אבנים הקים יהושע בתוך הירדן תחת מצב רגלי הכהנים נשאי ארון הברית ויהיו שם עד היום הזה: (י) והכהנים נשאי הארון עמדים בתוך הירדן עד תם כל הדבר אשר צוה ידוד את יהושע לדבר אל העם ככל אשר צוה משה את יהושע וימהרו העם ויעברו: (יא) ויהי כאשר תם כל העם לעבור ויעברו ארון ה' והכהנים לפני העם: (יב) ויעברו בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה חמשים לפני בני ישראל כאשר דבר אליהם משה: (יג) כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו לפני ה' למלחמה אל ערבות יריחו: ס (יד) ביום ההוא גדל ה' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו: פ</p>
---	--

ביאור לעימוד החדש

הכותרת שניתנה: "ויהי כאשר תמו כל הגוי לעבור את הירדן" מקורה בפסוקה בתוך פסוק שהמסורה מסמנת כאן. הערכנו שבהפסקה הזו טמון רמז שהמסורה רומזת לאפשרות עריכה אחרת של הפרק. ההקבלות במבנה שני הטורים שלאחר הכותרת מצדיקות הערכה זו.

א. שני הטורים פותחים באותו פסוק: "ויאמר ה' אל יהושע לאמר". ניסוח זה יחידאי בשני מקומות אלה. ניסוחים דומים יש אמנם במקומות אחרים (יהו' א', א; כ', א), אך אינם זהים.

ב. לכל אחד משני הטורים סיום הצהרתי משלו. בטור הראשון: "ביום ההוא גדל ה' את יהושע...". בטור השני: "ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן...". הקטע הזה סומן כהתחלת פרק ה', אך עניינו ותוכנו שייך עדיין לפרק ד' (המסיים 'למען דעת כל עמי הארץ'), ואין בינו ובין פרק ה' כלום.

ג. בכל אחד משני הטורים חוזרת ההנמקה 'ישאלון בניכם מחר' (פסוקים ו, כא). לא קשה לראות שהטור השני הוא המשכו הישיר של פרק ג'. נרשום להלן את טור ב' כהמשכו של פרק ג' ולאחר מכן נדגים בכמה דוגמאות כיצד שני הקטעים יכולים להיקרא ברצף אחד בנחת, באופן סביר ובלי קושי:

(ט) ויאמר יהושע אל בני ישראל גשו הנה ושמעו את דברי ה' אלהיכם:

(י) ויאמר יהושע בזאת תדעון כי אל חי בקרבכם והורש יוריש מפניכם את הכנעני ואת החתי ואת החוי ואת הפרזי ואת הגרגשי והאמרי והיבוסים:

(יא) הנה ארון הברית ארון כל הארץ עבר לפניכם בירדן:

(יב) ועתה קחו לכם שני עשר איש משבטי ישראל איש אחד איש אחד לשבט:

(יג) והיה כנזח כפות רגלי הכהנים נשאי ארון ה' ארון כל הארץ במי הירדן מי הירדן יכרתון המים הירדים מלמעלה ויעמדו נד אחד:

(יד) ויהי בנסע העם מאהליהם לעבר את הירדן והכהנים נשאי הארון הברית לפני העם:

(טו) וכבוא נשאי הארון עד הירדן ורגלי הכהנים נשאי הארון נטבלו בקצה המים והירדן מלא על כל גדות כימי קציר:

(טז) ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד הרחק מאד באדם מאדם העיר אשר מצד צרתן והירדים על הערבה ים המלח תמו נכרתו והעם עברו נגד יריחו:

(יז) ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית ה' בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עברים בחרבה עד אשר תמו כל הגוי לעבר את הירדן

(טו) ויאמר ה' אל יהושע לאמר:

(טז) צוה את הכהנים נשאי ארון העדות ויעלו מן הירדן:

עוקשי ציון

(יז) ויצו יהושע את הכהנים לאמר עלו מן הירדן:
(יח) ויהי בעלות כעלות הכהנים נשאי ארון ברית ה' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה וישבו מי הירדן למקומם וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו:

(יט) והעם עלו מן הירדן בעשור לחדש הראשון ויחנו בגלגל בקצה מזרח יריחו:
(כ) ואת שתים עשרה האבנים האלה אשר לקחו מן הירדן הקים יהושע בגלגל:
(כא) ויאמר אל בני ישראל לאמר אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה:

(כב) והודעתם את בניכם לאמר כיבשה עבר ישראל את הירדן הזה:
(כג) אשר הוביש ה' אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם כאשר עשה ה' אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו:
(כד) למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא למען יראתם את ה' אלהיכם כל הימים: ס

(א) ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש ה' את מי הירדן מפני בני ישראל עד עברנו עברם וימס לבכם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל: ס

דוגמאות לקריאה ברצף:

1. כנגד "והירדן מלא על כל גדותיו" (ג', טו) — "וילכו כתמול שלשום על כל גדותיו" (ד', יח).
2. כנגד "ויעמדו המים היוורדים מלמעלה" (ג', טז) — "וישבו מי הירדן למקומם" (ד', יח).
3. כנגד "ויעמדו הכהנים נשאי הארון ברית ה' בחרבה בתוך הירדן" (ג', יז) — "ויהי כעלות הכהנים נשאי ארון ברית ה' מתוך הירדן נתקו כפות רגלי הכהנים אל החרבה" (ד', יח).
4. כנגד "והעם עברו נגד יריחו" (ג', טו) — "והעם עלו מן הירדן" (ד', יט).

הווה אומר: טור ב הוא ההמשך הישיר של סיפור מעבר הירדן, ואילו טור א הוא 'השתלה' של סיפור אחר. ודאי נכתבו על מעבר הירדן סיפורים רבים מהסוג של 'ויתר דברי מעבר הירדן הלא הם כתובים על ספר דברי הימים לישראל', כל סיפור והדגש שלו. עורך ספר יהושע בחר במכוון לשבץ בתוך הסיפור השוטף את טור א ולעמד שני סיפורים באופן מקביל. מה המשמעות של סיפור שתול זה? כאמור, אין טעם לראות בכך מעשה עריכה שרירותי אלא כוונת מכוון הבאה ללמד רעיון.

עיון מדוקדק בעימור המוצע לעיל פורש את התשובה לפנינו באופן גלוי. נתחיל מהסוף. הסיום בכל אחד מהטורים שונה – סיומו של טור א: "גדל ה' את יהושע בעיני ישראל". סיומו של טור ב: "למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא... ולא היה במ עוד רוח מפני בני ישראל". כל טור מבקש להדגיש מאפיין אחר של מעבר הירדן. בטור א – דגש על מעמדו של יהושע בעיני העם. המעבר הניסי בא לחזק את מנהיגותו של יהושע. בטור ב – האדרת שמו של הקב"ה, זאת לשתי מטרות – למען דעת העמים את ידו החזקה והכרה בו, ולמען דעת בני ישראל כי ה' מקיים הבטחתו להם לכבוש את הארץ, על כן לא יקום בעמים רוח מפני בני ישראל והם יוכלו לכובשה.

לאורו של הבדל זה ניתן עתה לבאר שינויים אחרים בין שני הטורים:

1. השאלה 'ישאלון בניכם מחר' מנוסחת באופן שונה:
טור א: "למען תהיה זאת אות בקרבכם כי ישאלון בניכם מחר לאמר מה האבנים האלה לכם" (ד', ו).

טור ב: "אשר ישאלון בניכם מחר את אבותם לאמר מה האבנים האלה" (ד', כא).
בטור א: 'מחר' = עתיד קרוב, הכתוב מדבר אל אלה העוברים את הירדן, שבניהם ממש ישאלו אותם 'מה האבנים האלה לכם'.

בטור ב: 'מחר' = עתיד רחוק, בניכם, כלומר צאצאיכם הרחוקים ישאלו את אבותם 'מה האבנים האלה!' וההבדל מובן, טור א שעניינו גידול שמו של יהושע בעיני דור זה, בני ישראל החוצים ברגע זה ממש את הירדן, הכתוב מדבר אליהם ולא אל צאצאיהם הרחוקים. ואילו טור ב שעניינו האדרת שם ה' עניינו יפה לכל הדורות.

2. הניסוח של התשובה לבנים השואלים שונה:

טור א: "ואמרתם להם אשר נכרתו מימי הירדן מפני ארון ברית ה' בעברו בירדן נכרתו מי הירדן והיו האבנים האלה לזכרון לבני ישראל עד עולם" (ד', ז).

טור ב: "והודעתם את בניכם לאמר כיבשה עבר ישראל את הירדן הזה. אשר הוביש ה' אלקיכם את מי הירדן..." (ד', כב-כג).

ההבדלים בולטים – הנושא בשני הטורים אחר:

בטור א: ארון ה' עובר בירדן

בטור ב: בני ישראל עוברים.

גם הפעלים בשני הטורים שונים:

בטור א: 'נכרתו מימי הירדן'

בטור ב: 'הוביש ה' את מי הירדן'.

טור א עניינו המבט ה'לאומי' המופנה פנימה אל תוך העם. הפועל 'נכרתו' מי הירדן מעורר אסוציאציה של 'כריתת ברית ומעבר בין הבתרים' (על משמעות הפועל 'נכרתו' בסיפור זה למדתי מידידי אביה הכהן) בין הארון העובר לבין העם. טור ב

עוקשי ציון

עניינו הפניית מבט 'בינלאומי' להאדרת שמו של ה' בעולם. מוזכר בו הפועל 'הוביש' הוא אותו פועל המוזכר בקריעת ים סוף, נס ששמעו פשט בעולם כפי שלמדנו מפיה של רחב. באותו הקשר הנושא העובר איננו 'הארון', כי הוא איננו מעניין את העמים אלא בני ישראל הם העוברים ובזאת מקדשים ומרוממים את שם ה' בעולם.

3. נושא הטור

נושאו של טור א הוא שתיים-עשרה האבנים, המסמלות את שנים-עשר שבטי ישראל. עניינו של טור א הוא אמנם עם ישראל. הם נדרשים לכריתת ברית מחודשת וכן לקבלת מנהיגותו של יהושע כמו שקיבלו את מנהיגותו של משה. מודגש שוב שמו של משה (פסוקים י, יב) כמאציל סמכות ליהושע, ומעבר שבטי עבר הירדן ממחיש את היענותם של השבטים לדרישה זו. בטור ב נערכת השוואה אחרת. לא בין האישים יהושע ומשה, אלא בין המאורעות עצמם — 'הובשת' מי הירדן ו'הובשת' ים סוף. הובשת מי הים והירדן הובישה והמסה את לבכם של העמים ולא קמה בהם עוד רוח.

סיכומו של דבר

למעבר הירדן מטרה כפולה. מטרה אחת, זו המכוונת 'פנימה' אל העם — לחיזוק מעמדו של יהושע, לחיזוק אמונתו של העם ולכריתת ברית מחודשת בין העם לבין ה', ברית שתומחש יותר בפרק הבא, בפרק ה' (ברית מילה, קרבן פסח). מטרה שנייה, זו המכוונת 'החוצה' לאומות העולם להאדרת שמו של הקב"ה. ואגב ניתוח המבנה של פרק זה למדנו פעם נוספת שסדר הפסוקים במקרא אינו ערבוביה, למרות מה שנראה לכאורה, אלא כוונת מכוון ולימוד הוא צריך.

ביבליוגרפיה:

הפרשנים המסורתיים:

רש"י, רד"ק, מצודות (מקראות גדולות); ר' יוסף קרא, ר' ישעיה מטראני, ר' יוסף כספי (מקראות גדולות 'הכתר' בעריכת מנחם כהן); אברבנאל ומלבים (הדפוסים המקובלים).

ש' אחיטוב, יהושע (מקרא לישראל), ירושלים 1995.

י' אריאל, עוז וענווה, מדרשת הגולן 1995.

ג' גליל וי' זקוביץ, ס' יהושע (עולם התנ"ך), תל-אביב 1994.

ע' טוב, ביקורת נוסח המקרא, ירושלים 1989.

ש' טלמון, 21-11 Qpsa, Textus, (1966) Pisqa Be'emsu Pasuq and 11 Qpsa.

י' קויפמן, ס' יהושע, ירושלים 1959.

י' קיל, ס' יהושע (דעת מקרא), ירושלים תשל"א.